

Jumalan ennaltatietäminen ja luotujen vapaus molinismien mukaan

ARI MAUNU

1. Johdanto

Teologisen perinteen mukaan Jumala tietää ennalta – on tien-nyt ”jo aikojen alusta” – koko maailmanhistorian, mukaan lukien kaikki vapaat teot. Raamatun mukaan on tai on ainakin ollut profeettoja, jotka Jumalalta saamansa ilmoituksen perusteella ovat lausuneet erehtymättömiä ennustuksia tulevaisuudesta. Teismiä olettamatta ennaltatietämiskysymystä voidaan tarkastella spekuloiden, että jos joskus onnistuttaisiin kehittämään aikakone, jolla voitaisiin lähettää informaatiota ajassa taaksepäin, voitaisiin mistä hyvänsä tapahtumasta ja teosta ilmeisestikin lähettää erehtymätön raportti menneisyyteen.

Monet näyttävät olevan sitä mieltä, että tekojen ennaltatietäminen (ja niiden erehtymätön ennustaminen) on ongelmallista – tai jopa ylitsekäymättömän ongelmallista – niiden vapauden suhteen. Tarkastelen tässä kirjoituksessa niin sanottua *molinitista* lähestymistapaa tähän yhteensopivuusongelmaan. Luvussa 2 esitän taustaksi standardikäsitteen Jumalan kaitselmuksesta (providentialisesta kontrollista) sekä Luis de Molinan kuuluisan libertarianistisen vapausmääritelmän. Kolmannessa luvussa tarkastelen yhteensopivuuskysymykseen ”dialektiikkaa”: intuitioita yhteensopivuutta vastaan ja sen puolesta, formaalista *yhteensopimattomuusargumenttia* sitä vastaan sekä pelkän ennaltatiedon *voimattomuuteen* perustuvaa, minusta ratkaisevaa yhteensopivuutta puoltavaa näkökantaa. Luvussa 4

esitän molinistisen teorian ja sen mukaisen vastauksen mainittuun yhteensopimattomuusargumenttiin sekä käsittelen molinismien kanssa ristiriidassa olevaa *jatkenäkökulmaa*, jonka mukaan ennaltatieto on väistämättä yhteensopimaton vapauden kanssa. Luvussa 5 käsittelen lyhyesti muita vastaväitteitä molinismille.

Molinistisen näkemyksen mukaan kaikki todet väitteet, siis myös ne, jotka koskevat vapaita valintoja, olivat tiedettävissä jo aikojen alussa. Toimijan voidaan olettaa olleen vapaa tiettyssä valinnassaan ja vapaa valitsemaan toisin, koska hänellä voidaan olettaa olevan *kontrafaktuaalinen valta menneisyyteen nähden* eli valta toimia siten, että jos hän olisi tehnyt niin (siis valinnut toisin), jokin joka *oli* totta ja Jumalan tiedossa, *ei olisi ollut* totta eikä siten myöskään Jumalan tietämä. Niin sanotun *jatkevasta-väitteen* mukaan kyseinen kontrafaktuaalinen valta ei ilmennä todellista vapautta, koska toisin valitseminen olisi *ristiriidassa* aktuaalisen, Jumalan erehtymättömän ennaltatiedon sisältävän menneisyyden kanssa. Toisin sanoen jos tehdään esitetty ennaltatieto-oletus (tai aikakoneoletus), *aktuaalisen maailman jatke* ei voisi konsistentisti olla muu kuin tehty valinta. Argumentoin (luvussa 4), että jatkenäkemyksen kannattajilla on ennaltatietämis-vapaus-kysymykseen virheellinen näkökulma: he hairahduttavat esittämään vaihtoehtoisuudelle vaatimuksen, että *sen jälkeen*, kun on *positoitu*, että toimija tekee tietyn valinnan, hänen on voitava tehdä *myös* vaihtoehtoinen, tuon valinnan kanssa yhteensopimaton valinta. Jatkenäkemyksessä keskeinen yhteensopimattomuusargumentti kumoutuukin siihen, että vaihtoehtottomuus (vallattomuus) koskee aktuaalista maailmaa eikä sitä, millainen maailma voisi olla aktuaalinen.

2. Kaitselmus ja luotujen vapaus

Espanjalaisen jesuiitan Luis de Molinan (1535-1600), kuten myöhemmin esimerkiksi Leibnizin, mukaan Jumalalla on mahdollisuuksien kiinteästä kokonaisrakenteesta *prevolitionaalinen* eli tahtoa edeltävä *luonnollinen tieto* eli (Tuomas Akvinolaisen ja Leibnizin terminologian mukaan) *yksinkertaisen intelligenessin*

tieto: ideat kaikista mahdollisista maailmanhistorioista esiintyvät Jumalan ymmärryksessä eli intellektissä ennen (ainakin *käsitteellisesti* ennen) luomistyötä. Jumala valitsee näistä toteutettavan eli aktualisoitavan eli luotavan maailman. Tämä toteutettava idea on viimeistä piirtoa myöten tarkka *suunnitelma*, jota aktuaalinen maailma noudattaa. Jumalalla on siis aktuaalisesta maailmasta kattava *postvolitionaalinen* eli Jumalaan omaan tahtoon perustuva *vapaa tieto* (Molina) eli *visiotieto* (Tuomas, Leibniz). (Ks. esim. MC 52.9.)¹ Molinan mukaan Jumala on *ajallinen*, joten hänellä on tämä kattava tieto – mukaan lukien tieto kaikista luotujen vapaista valinnoista ja teoista – kaikkina historian ajanhetkinä ja ”jo maailmaa luodessaan”. (Esimerkiksi Tuomaan ja Leibnizin näkemyksen mukaan Jumala on *ajaton*, joten hänellä on tämä tieto ajattomasta näkökulmasta.)

Tässä kirjoituksessa vapaudella tarkoitetaan seuraavaa Molinan muotoilemaa libertarianistista vapauskäsitystä, niin sanottua *molinistista voluntarismia* (MC 2.3 & 2.9; Freddoso 1988, 24-5; Kaphagawani 1999, 32):

Sellaista toimijaa kutsutaan vapaaksi, joka, kun kaikki tekemisen rekvisiitat [eli kaikki tekemiseen vaikuttavat elementit] on annettu, voi tehdä ja olla tekemättä, tai voi tehdä jotakin siten, että hän voi myös tehdä jotakin vastakkaisista. [...] Vapaus on tahdossa, ei ymmärryksessä. [...] Siten, vaikka intellektuaalinen dispositio ja tieto olisivat samat [...], tahto voi myötäsyntyisen vapautensa ansiosta tahtoa tai olla tahtomatta.

Molinistisen voluntarismien mukaan *indifferenssi* on tahdonvapauden välttämätön edellytys. Tällä tarkoitetaan, että toimija, tehtyään valinnan tiettyssä tilanteessa eli tiettyjen vaikuttavien tekijöiden eli rekvisiittojen alaisuudessa, ei toiminut vapaasti, ellei hän olisi voinut (eli ellei hänen vallassaan ollut) toimia jotenkin toisin kyseisessä tilanteessa eli ellei tämän toimijan tahto

¹ Lyhenne MC tarkoittaa lähdeä Molina (1588/1595/1953/1988). Viittaukset disputaatioon (ja mahdolliseen osaan) ja pykälään.

ollut viime kädessä "välinpitämätön" vaikuttavien tekijöiden, esimerkiksi valinnan perusteiden, suhteen. Tahdon ajatellaan olevan valintahetkellä sillä tavalla indifferentti vastakkaisten vaihtoehtojen suhteen, että tahdolla on viime kädessä kyky tai valta ikään kuin "determinoida itseään" rekvisiitoista välittämättä.

3. Intuitioita ja argumentteja

3.1. Nollaintuitio: yhteensopimattomuus

Ajatus, että Jumalan ennaltatietäminen on ristiriidassa luotujen vapauden kanssa lienee melko yleinen ensireaktio yhteensopivuuskysymykseen. Jos oletetaan, että Jumala maailmaa luodessaan tietää ennalta (tai ajattomasta näkökulmasta) kaiken, mitä tapahtuu, siis myös mitä valintoja kukin ihminen tekee, saattaa näyttää siltä, että toisin tekeminen on mahdotonta, koska se edellyttää Jumalalla olevan tiedon kumoamista. (Saattaa näyttää vaikkapa siltä, että jos hetkellä t1 ennustetaan erehtymättömästi henkilön A tekevän jonkin teon myöhemmällä hetkellä t2, henkilö A ei voi olla vapaa *muuttamaan mieltään* tämän teon suhteen hetkien t1 ja t2 välillä.)

Näkökulma, jonka perusteella moni on ajatellut ennustettavuuden merkitsevän determinismia ja siten (libertarianistisessa katsannossa) vapaudettomuutta, lienee seuraava: Oletetaan, että Jumala tai aito profeetta tai erehtymätön oraakkeli ennustaa hetkellä s, että henkilö A tekee myöhemmällä hetkellä t valinnan C. (Tai oletetaan vaikkapa, että käytössä on aikakone, ja valinnan jälkeen on lähetetty aikakoneella raportti tuosta valinnasta menneisyyden hetkeen s.) A voisi hetkellä t tehdä valinnan ei-C vain, jos hän voisi hetkellä t aiheuttaa muutoksen menneisyydessä (mikä on mahdotonta): koska Jumala, oikea profeetta tai erehtymätön oraakkeli ennusti hetkellä s, että A valitsi C:n hetkellä t, A:n valinnan ei-C (hetkellä t) tulisi muuttaa menneisyyden hetki s sellaiseksi, että tällainen ennaltatietäjä ei ennusta A:n C-valintaa. Päätelmä on siis lyhyesti ilmaistuna seuraava: Toimija voisi tehdä toisin kuin tekee vain, jos hän voisi kumota menneisyyden erehtymättömän ennustuksen; jos hän

voisi kumota tuon ennustuksen, hän voisi muuttaa menneisyyttä; mutta menneisyyden muuttaminen on mahdotonta; siis toimija ei voisi tehdä toisin.

3.2. Perusintuitio yhteensopivuudelle

Erehtymättömän ennaltatiedon ja vapauden yhteensopivuuden kannattajien mukaan juuri esitetty "nollaintuitio" (ja siihen kuuluva päätelmä) saattaa perustua käsitteellisten seuraussuhteiden sekoittamiseen: tosiasiallisesti vapaa toimija ei missään mielessä tee valintaansa siksi, että Jumala tiesi tämän valinnan etukäteen, vaan päinvastoin Jumala tietää ennalta tämän valinnan, koska valitsija tulee sen tekemään. Origenes (n. 185-254) toteaa tämän seuraavasti (2002, 7.8.5-6 (ss. 90-1)):

[Tulevaisuuden] tapahtuma ei tapahdu siksi, että Jumala tietää sen tulevan tapahtumaan, vaan Jumala tietää ennalta sen siksi, että se tulee tapahtumaan. [...] Juudas ei kavaltanut siksi, että profeetat olivat näin ennustaneet, vaan profeetat ennustivat, mitä hän oli tuleva tekemään [...]. On nimittäin selvää, että Juudaksen vallassa oli tulla sellaiseksi kuin Pietari ja Johannes, jos hän olisi niin halunnut, mutta sen sijaan hän valitsi rahanahneutensa mieluummin kuin kunnian kuulua apostolien yhteisöön.

Libertarianismia kannattavat nollaintuitions vastustajat voivat lisätä, että toisin tekemisen mahdollisuus ei edellytä Jumalan (tai profeetan tai oraakkelin) hallussa olevan tiedon kumoamista, vaan on niin, että jos olisi tapahtunut tai tehty toisin (esimerkiksi Juudas ei olisi kavaltanutkaan), Jumala olisi alun alkaenkin tiennyt tämän eikä tietenkään sitä, mikä itse asiassa tapahtui. Jos vapaa luotu tekisi toisin kuin tekee, "Jumala olisi nähnyt ennalta *tämän* teon eikä sitä, jonka Hän *itse asiassa* näkee luodun tulevan tekemään", kuten Molina kirjoittaa (MC 49.11).

Yhteensopivuuden kannattaja voi siis vastata edellisen alaluvun väitteisiin seuraavasti. Determinismi valinnan C suhteen, siis C:n vääjäämättömyys ja sitä myötä vapaudettomuus ei seuraakaan ennaltatietämisestä, sillä erehtymätön ennustus hetkellä s ei tee toimijan A hetkellä t tekemää valintaa välttämättömäksi: jos

A tekisikin hetkellä t valinnan ei-C, ennaltatietäjä ei olisi alkujaankaan ennustanut hetkellä s , että A tekee valinnan C hetkellä t . Toimijan A vaihtoehtoinen valinta ei-C ei siis muuttaisi menneisyyttä, vaan on niin, että jos A *tekisi* valinnan ei-C, menneisyys *olisi ollut* toisenlainen, sillä se ei olisi sisältänyt valinnan C ennustamista.

3.3. Formaalin yhteensopimattomuusargumentti

Yhteensopimattomuuden kannattajat ovat vedonneet seuraavanlaiseen argumenttiin. Olkoon

Bp = Jumala uskoi jo aikojen alussa (kauan ennen hetkeä t), että p

ja

Np = propositio p on totta ja sen totuusarvo ei ollut kenenkään vallassa hetkellä t .

Kun oletetaan (kuten Molina), että Jumala on ajallinen, jo Molinan (MC 52.7) esittämä standardiargumentti ennaltatietämisen (tai erehtymättömän ennaltauskomisen) ja tahdonvapauden keskinäiselle ristiriitaisuudelle on seuraava *yhteensopimattomuusargumentti*:

1. p (faktapremissi: hetkellä t tehdyn teon ilmaiseva totuus, esim. "AM painaa n-näppäintä 28.3.2014 klo 9")
2. $p \rightarrow Bp$ (jos p , Jumala uskoi aikojen alussa p :n (*kaikkietävyys*))
3. $Bp \rightarrow NBp$ (jos Jumala uskoi aikojen alussa p :n, tämä uskomisen ei ollut kenenkään vallassa hetkellä t)
4. NBp (ei ollut kenenkään vallassa hetkellä t , että Jumala uskoi aikojen alussa p :n (kohdista 1-3))
5. $\square(Bp \rightarrow p)$ (välttämättä, jos Jumala uskoi p :n aikojen alussa, p on tosi (*erehtymättömyys*))
6. $Nq \ \& \ \square(q \rightarrow p) \rightarrow Np$ (vallassa olemattoman välttämättömän seurauksen ei ole vallassa (*siirtoperiaate*))

Siten

7. Np (p , esim. se, että AM painaa n-näppäintä 28.3.2014 klo 9, ei ollut kenenkään, ei siis myöskään AM:n, vallassa (kohdista 4-6))

Kohta (2) seuraa Jumalan oletetusta kaikkietävyyydestä. Tässä yhteydessä on tapana ilmaista kaikkietävyys uskomisen (eikä tietämisen) kautta, koska tiedon klassisen analyysin mukaan tiedetty on totta. Tämä on erityisen relevanttia kohdan (5) essentialisen erehtymättömyyden suhteen: " $Kp \rightarrow p$ ", missä " Kp " tarkoittaa "(joku) tietää, että p ", olisi *määritelmällisesti* totta (ja siten myös välttämättä totta) eikä siten kuvaaisi Jumalan erehtymättömyyttä. Kohta (3) pitää paikkansa, koska menneisyys ei ole kenenkään, ei edes Jumalan, vallassa. Kohdan (6) siirtoperiaate on hyvin uskottava: jos q ei ole vallassa, sitä ei ole myöskään mikään q :n välttämätön seurauksena.

Tämä loogisesti validi argumentti voidaan tietysti yleistää: p voi olla mikä hyvänsä tosi propositio. Kyseessä on siis täysin yleinen ennaltatietämisen ja vapauden ristiriitaisuuden todistamiseen tähtäävä argumentti: Johtopäätöksenä Jumalan kaikkietävyyyden ja essentialisen erehtymättömyyden (ja menneisyyden vallassa olemattomuuden ja siirtoperiaatteen) olettamisesta on, että minkä hyvänsä teon kuvaavan proposition p totuusarvo ei ole kenenkään vallassa, mikä tarkoittaa, että kukaan ei ole vapaa p :n suhteen – ei siis minkään p :n kuvaaman tapahtuman, kuten teon tai valinnan, suhteen.

3.4. Voimattomuusvastaväite yhteensopimattomuudelle

Yhteensopimattomuusargumentista huolimatta voidaan järjeillä seuraavasti: Kuvatkoon propositio p toimijan A hetkellä t tekemän (oletetusti vapaan) valinnan C. Oletus, että p on tosi jo aikojen alussa (tai ajattomasta näkökulmasta), ei voi itsessään millään tavalla uhata valinnan C vapautta: *pelkällä kuvauksella* ei ole vapauden kanssa ristiriidassa olevaa *vaikutusvoimaa* valintoihin (ja muihin tekoihin), pelkkä kuvaus ei kuulu "tekemiseen vaikuttaviin elementteihin", joista yllä esitetystä molinistisessä

vapausmääritelmässä on kyse. Nähdäkseni tämä *loogista fatalis- mia* koskeva näkökohta voidaan laajentaa ennaltatietämiseen: Sillä, että on olemassa Jumala, aito profeetta tai muu erehtymätön oraakkeli, joka tietää tällaiset todet propositiot jo menneisyydessä (tai ajattomasti) – ja samoin sillä, että p:n sisältämä tieto on lähetetty aikakoneella menneisyyteen – ei itsessään ole voimaa vaikuttaa kuvattujen valintojen vapauteen. (Näin on ainakin silloin, kun kuvaukset eivät ole suorissa vaikutussuh-teissa valintoihin – jos esimerkiksi toimija *saa tietää* itseään koskevasta ennustuksesta, tämä saattaa olla hänen valintoihinsa vaikuttava tekijä. Yhteensopimattomuusargumentissa ei millään tavalla vedota tällaisiin tapauksiin, joten sivuutan ne.)

Ajatellaan kahta maailmanhistoriaa, jotka ovat täysin samanlaisia, paitsi että vain toisessa erehtymätön oraakkeli ennustaa jonkun toimijan tietyn valinnan (tämän tietämättä). Jos valinta on ennustuksen sisältämättömässä maailmassa vapaa, miten sen poistaisi (toimijan tietämätön) ennustus muissa suhteissa täysin samanlaisessa maailmassa? Siis ennustus näyttää irrelevantilta vapauden kannalta tai ainakin vaihtoehtovapauden vaatiminen näyttää heikolta perusteelta ennustamisen mahdollisuuden kieltämiselle. Samoin jos käytössä olisi aikakone, sillä voitaisiin lähettää tehdystä valinnasta raportti menneisyyteen, joten voidaan kysyä, onko ajassa matkustaminen kerta kaikkiaan yhteensopimaton vapauden kanssa. Onko oikean vapauden olemassaolo riippuvainen siitä, onko informaation siirtäminen ajassa taaksepäin mahdollista vai ei?

Esitetty järkeily ei vielä sinänsä ole vastaus edellisen alaluvun yhteensopimattomuusargumentille: on myös osoitettava, mikä tuossa argumentissa on vikana. Tämä on osoittautunut yllättävänkin visaiseksi. Yksi lupaavimmista lähestymistavoista argumentin kumoamiseksi on molinistinen teoria.

4. Molinismi

4.1. Molinistinen yhteensopivuusnäkemys

Alvin Plantinga (1974a, 184) väittää, että Leibniz syyllistyy ”kömmähdykseen” (”Leibniz's Lapse”) lausumisissaan, että ”Jumala olisi voinut aktualisoida (luoda) minkä hyvänsä mahdollisen maailman”. Plantingan molinistinen vasta-esimerkki tälle on seuraava: Olettaen, että vapaa toimija A tekee tilanteessa S vapaan valinnan C, Jumala *ei* voi aktualisoida maailmaa, joka on muuten samanlainen, mutta jossa tilanteessa S A tekee *vapaasti* valinnan ei-C. (Jumala voisi toki pakottaa ei-C:n – jopa tavalla, joka ulkoisesti näyttäisi A:n valinnalta – mutta tähän ei olisi A:n vapaa valinta.) Siten maailma, joka on (lähestulkoon) kuten juuri kuvattu maailma tilanteeseen S asti, mutta jossa A tekee S:ssä vapaan valinnan ei-C, ei ole Jumalan aktualisoitavissa, vaikka se onkin libertarianistien kuten Molinan ja Plantingan mielestä mahdollinen maailma, koska A olisi voinut vapaasti valita ei-C:n.²

Molinistinen näkemys on tällaisen yksinkertaisen esimerkin avulla ilmaistuna seuraava: Olkoon vapaa valitsija A valintatilanteessa S, jossa on vaihtoehdot C ja ei-C. Olettaen, että maailmassa M A valitsisi vapaasti C:n tilanteessa S, myös valinta ei-C on vapaalle A:lle mahdollinen, ja jos hän sen valitsisi, tulokseksi olisi *eri* maailma N, joka on S:ään asti kuten M (lukuun ottamatta tiettyjä itse tästä valinnasta riippuvia asioita, ks. alla), mutta jatkuu valinnalla ei-C. N on mahdollinen, mutta ei Jumalan aktualisoitavissa.

² On harhaanjohtavaa väittää Leibnizin syyllistyvän kömmähdykseen, sillä (i) deterministinä Leibniz on joka tapauksessa sitä mieltä, että A:n valinta C tilanteessa S on *varma* (mutta, sanoo Leibniz, silti vapaa); (ii) Leibnizin sitoutuminen (maailmakohtaisiin) täydellisiin yksilökäsitteisiin substanssien yksilöijinä tarkoittaa, että kuka tahansa valitsisi-kaan ei-C:n tilanteessa S (missä hyvänsä maailmassa) ei olisi A.

Molinan ja Plantingan mukaan "maailman luomista harkitessaan" Jumala tietää luonnollisen tietonsa perusteella kaikista vapaista toimijoista Y ja kaikista tilanteista X, joissa on jotkin vaihtoehdot Z ja ei-Z, että seuraavat *vapauden kontrafaktuaalit* ovat mahdollisia:

(k1) Jos Y olisi tilanteessa X, hän valitsisi vapaasti vaihtoehdon Z.

(k2) Jos Y olisi tilanteessa X, hän valitsisi vapaasti vaihtoehdon ei-Z.

Lisäksi Jumalalla on *superkompreheensioonsa* perustuva kattava prevolitionaalinen *keskitieto* (*scientia media*) siitä, kumpi tällaisista subjunktiivisista ehtolauseista on kulloinkin tosi. (Ks. esim. MC 52.9, 53.4.3.) Keskitietonsa avulla Jumala "näkee", mitkä maailmat ovat hänen aktualisoitavissaan ja mitkä eivät. Jumalan on valittava aktualisoitava maailma niiden maailmojen joukosta, jotka ovat hänen aktualisoitavissaan. (Tarkemmin molinismista, ks. esim. Flint 1998 (luku 2), Freddoso 1988, Wierenga 1989 (luku 5).)

Molinistisen näkemyksen mukaan siis kaikki vapaita valintoja koskevat todet väitteet, esimerkiksi "AM painaa n-näppäintä 28.3.2014 klo 9", olivat tiedettävissä jo aikojen alussa. AM:n voidaan olettaa olleen vapaa näppäämisessään ja vapaa tekemään toisin, koska hänellä voidaan olettaa olleen *kontrafaktuaalinen valta menneisyyteen nähden* eli valta toimia siten – esimerkiksi olla painamatta n-näppäintä 28.3.2014 klo 9 – että jos hän olisi tehnyt niin, jokin joka *oli* totta ja Jumalan tiedossa, *ei olisi ollut* totta eikä siten myöskään Jumalan tietämä.

Lisähavainnollistus: Oletetaan, että "Kaikki kultaharkot painavat alle tonnin" on tosi ja siten Jumalan jo maailman luomishetkellä erehtymättömästi uskoma (ja tietämä) koko maailmanhistoriaa koskeva yleistys. Tästä huolimatta joku toimija – miehipuolinen kroisos – jolla on tilaisuus valaa tonnin painoinen kultaharkko, voisi tämän tehdä (tai näin ainakin voidaan konsistentisti olettaa): hän ei sitä tee, mutta on toisaalta niin, että jos tekisi, kyseinen maailmanhistoriaa koskeva yleistys ei olisi ollut totta eikä siis Jumalan tietämä (minään ajanhetkenä).

Kolmas esimerkki: "Kekkonen aloitti 25-vuotisen presidenttikauden vuonna 1956" oli totta ja Jumalan tiedossa (esimerkiksi) jo vuonna 1970. Siitä huolimatta Kekkonen olisi voinut halutessaan erota vuonna 1973, ja jos hän olisi niin tehnyt, kyseinen väite ei olisi ollut totta eikä Jumalan tietämä vuonna 1970 (eikä ikinä). Kekkosella siis oli (tai ainakin voidaan konsistentisti olettaa, että hänellä oli) vuonna 1973 valta toimia siten, että jokin joka oli totta ja tiedetty menneisyydessä (esimerkiksi vuonna 1970) ei olisi ollut sitä, jos hän olisi näin toiminut (siis eronnut).

Siis vaikkakin on niin, että jos p on totta ja tiedetty jo *kiinnitetyssä* menneisyydessä, toimija ei olisi voinut vaihtoehtoisella valinnallaan muuttaa *tämän nimenomaisen menneisyyden* totuuksia ja tietämisä – hän ei kykene muuttamaan aktuaalista menneisyyttä – on kuitenkin myös niin, sanoo molinisti, että jos toimija olisi tehnyt vaihtoehtoisen valinnan (ei tehnyt, mutta *jos* olisi tehnyt), kyseessä olisi ollut eri maailma, jonka menneisyydessä p ei olisi ollut totta eikä erehtymättömän ennustajan kuten Jumalan tietämä.

4.2. Jatkevastaväite

Standardivastaväite edellä esitetylee kontrafaktuaaliseen valtaan vetoavalle molinistiselle teorialle kiistää edellisessä aluvuossa esitetyn ratkaisun.³ Ajatellaan jälleen aktuaalisen maailman hetkellä t esiintyvää tilannetta S, jossa toimija A valitsee vaihtoehdon C vaihtoehtoista C ja ei-C. Jos Jumala (tai aito profeetta tai erehtymätön oraakkeli) tiesi jo menneisyydessä, että A valitsee C:n, tai jos tosi raportti tästä valinnasta on lähetetty menneisyyteen, toimija A ei voisi tässä nimenomaisessa tilanteessa valita ei-C:tä, sillä tämä olisi *ristiriidassa* aktuaalisen menneisyyden kanssa. Toisin sanoen jos tehdään esitetty ennaltatieto- tai aikakoneoletus, *aktuaalisen maailman jatke* ei voisi konsistentisti olla muu kuin C. Siten toimija ei voisi valita ei-C:tä.

³ Ks. esim. Fischer 1992, 96-7; 2008, 23-4, 33-5; van Inwagen 2008, 217-20.

Nähdäkseni perimmäinen yhteensopivuuskiista, joka on kenties jopa ylittämätön kuilu, kumpuaa erilaisista *näkökulmista* maailmaan ja erityisesti valintoihin. Molinismissa maailmoja tarkastellaan *erillisinä kokonaisuuksina*: jos toimija *olisi tehnyt* toisin, kyseessä *olisi ollut* kokonaan eri, joskin menneisyydeltään (relevanteilta osin) samanlainen maailma. Jatkevastaväitteen esittäjät puolestaan ajattelevat maailmaa ikään kuin potentiaalisesti *haarautuvana*: jos oletetaan *kiinnitetty* maailman alkuosa, joka ulottuu tilanteeseen S, jossa A valitsee C:n, tälle valinnalle ei ole vaihtoehtoa, jos kyseinen alkuosa sisältää erehtymättömän ennustuksen tästä valinnasta C. Siis: "A valitsi C:n tilanteessa S, alkuosan I päätteeksi. Jos tuo alkuosa I sisältää erehtymättömän tiedon tästä valinnasta, tämän samaisen alkuosan I jatke ei voi olla ei-C."

Jatkenäkemys voidaan kyseenalaistaa seuraavalla ajatuskokeella, jossa voidaan (tai ainakin näyttää siltä, että voidaan) vapaasti sekä tehdä tietty teko että (vaihtoehtoisesti) olla tekemättä sitä, mutta jossa näillä vaihtoehtoisilla teoilla ei voi olla jaettua menneisyyttä: Toimija A harkitsee, lähettäisikö vai ei käytössään olevalla aikakoneella menneisyyteen lapun, jossa lukee "Terkuja tulevaisuudesta" (tai lähettäisikö yksittäisen bitin vaikkapa vain sekunnilla taaksepäin – tämäkin riittää esittävän argumentin kannalta). A ei lähetä kyseistä lappua. Libertarianismia kannattavan jatketeoreetikon on sanottava, että tuo lapun lähettämättä jättäminen ei ollut vapaata, sillä toimijalla A ei ollut menneisyyden kanssa sopusoinnussa olevaa vaihtoehtoa lähettää lappua: lähettäminen tarkoittaisi, että lappu olisi menneisyydessä (ja tässä tapauksessa siis menneisyydessä olisi jo ollut olemassa tuo lappu – ei siis ole niin, että tuo lappu ilmaantuisi menneisyyteen ikään kuin jälkikäteen: ei ole mahdollista, että on jokin "ensimmäinen menneisyys" ilman tätä lappua ja sitten "toinen menneisyys", jossa tämä lappu on). Eli jos tehdään oletus, että A olisi lähettänyt tuon lapun, se olisi ollut menneisyydessä – mikä siis on jatkenäkemystä kannattavien mielestä mahdotonta, koska lappua ei ole menneisyydessä. Samoin vaihtoehtoisessa ajatuskokeessa, jossa A lähettää

kyseisen lapun, hän ei ole jatkenäkemyksen mukaan vapaa tässä lähettämässään, koska hän ei olisi voinut "menneisyyttä rikkomatta" tehdä toisin eli ei olisi voinut olla lähettämättä sitä.

Tämä näyttää epäilyttävältä. Tilannetta voidaan verrata lukitun huoneen tapaukseen. Jos huoneen ovi on lukittu, en voi vapaasti olla lähtemättä, vaikka voinkin vapaasti *päittää* olla lähtemättä; voin siis vapaasti päättää jotakin, jonka suhteen en tosiasiaassa ole vapaa. Samoin juuri esitetyssä ajatuskokeessa toimija A voi vapaasti päättää olla lähettämättä "Terkuja tulevaisuudesta" -lappua menneisyyteen – kaikkien vapautteen uskovien lienee myönnettävä tämä *päätöksen* vapaus – mutta libertarianististen jatketeoreetikkojen mielestä A ei ole kuitenkaan vapaa jättäessään lähettämättä kyseisen lapun. Lukitun huoneen tapauksessa lähtemisvaihtoehdon sulkee pois konkreettinen fyysinen este; aikakonetapauksessa mitään tällaista ei ole, ja minusta näyttää, että jälkimmäisessä ei ole osoitettavissa mitään muutakaan uskottavaa *todellista* lähettämättä jättämisen vapauden poistavaa tekijää – kyseessä on ainoastaan jatketeoreetikkojen päänäpintymä, että toisin toimimisen mahdollisuutta on tarkasteltava suhteessa *kiinnitettyyn, aktuaaliseen* menneisyyteen.

Seuraava näyttää minusta selvältä (kun oletetaan libertarianismi): Olettaen, että jonkin lähettäminen menneisyyteen on ylipäänsä (metafyysisesti) mahdollista, on mahdollisia maailmoja, joissa A lähettää lapun (ja näissä maailmoissa lappu on menneisyydessä), ja on mahdollisia maailmoja, joissa A ei lähetä lappua (ja näissä maailmoissa lappua ei ole menneisyydessä). Siten sikäli kuin vaihtoehtoisuusehdon täytyminen on kyseessä, vapaus lapun lähettämisen suhteen ei ole uhattuna. Itse asiassa jatketeoreetikko hairautuu esittämään vaihtoehtoisuudelle vaatimuksen, että *sen jälkeen*, kun on *positoitu*, että toimija tekee tietyn teon, hänen on voitava tehdä *myös* vaihtoehtoinen, tuon teon kanssa yhteensopimaton teko. (Palaan tähän tarkemmin tuonnempana.)

Lisäksi näyttää siltä, että jatketeoreetikot joutuvat sanomaan, että (libertarianistinen) vapaus on riippuvainen ajassa matkustamisen mahdollisuudesta: jos osoittautuisi, että informaation lähettäminen menneisyyteen on tosiaankin mahdollista – tätähän on jo vuosikymmenet tutkittu modernin fysiikan piirissä (ks. esim. Arntzenius & Maudlin 2010 ja Earman & Wüthrich 2010) – tulisi samalla todistetuksi, että emme ole emmekä ole koskaan olleet vapaita libertarianistisessa mielessä. (Tuskinpa voidaan sanoa, että tietyn valinnan tai teon vapaus on riippuvainen siitä *kontingentista* seikasta, onko siitä lähetetty raportti menneisyyteen vai ei.) Moinen tuntuu perin hätäiseltä ja kyseenalaiselta, kun tarjolla on yksinkertainen ratkaisu tällaisen Damokleen miekan välttämiseksi: jatkenäkökulman hylkääminen.

Jatkevastaväite voidaan esittää myös William Jamesilta (1992, 573-4) peräisin olevan, Peter van Inwagenin toistuvasti hyödyntämän toistoajatuskokeen avulla (esim. van Inwagen 1974, 9-10; 1983, 141; 1993, 186-7; 1997, 227-8; 2000, 14-17). Tässä ajatuskokeessa täsmälleen samaa valintatilannetta ajatellaan ”ajettavan” toistuvasti – kuvitellaan vaikkapa, että jonkin ajan kuluttua tietystä valintatapahtumasta Jumala (tai vaikka Teräsmies) kelaisi maailmanhistoriaa, aina uudestaan ja uudestaan, takaisin tuohon valintatapahtumaan, jolloin siis kullakin ajokerralla valitsija olisi tarkalleen samassa tilanteessa (tietenkään muistamatta muiden ajokertojen valintojaan ja mitä tapahtui noiden valintojen jälkeen ennen takaisinkelausta). Van Inwagen (1983, 127-30, 140-1) esittää valaisevan esimerkin varasteluun taipuvaisesta miekkosesta, jolla on tilaisuus varastaa kolehtilipas. Toisaalta tämä varas on ahne ja paatunut mutta on toisaalta luvannut äidilleen tämän kuolinvuoteella olevansa aina jatkossa rehellinen. Van Inwagenin mukaan tämä varas olisi vapaa kyseisen valinnan suhteen vain, jos hän kyseistä varastamistilannetta toistettaessa (*tarkalleen* samanlaisena) toisilla

toistokerroilla varastaisi (perusteina ja syinä ahneus ym.), toisilla ei (perusteina ja syinä lupaus ym.).⁴

Tällainen ajatuskoe näyttää ongelmalliselta molinismien kannalta: Jos aktuaalisessa menneisyydessä on vuorevarma ennustus tai raportti, että varkaamme valitsee varastamisen tilanteessa S, olisi hänen tätä aktuaalisen maailman tilannetta toistettaessa valittava *aina* varastaminen, sillä varastamatta jättäminen ei ole yhteensopiva aktuaalisen erehtymättömän ennustuksen sisältävän menneisyyden kanssa. Väite siis on, että tällainen saman valinnan ainaisuus merkitsee vaihtoehdottomuutta: toimija ei ole vapaa, sanoo toistokokeen oikeellisuuteen luottava libertarianisti, ellei hän tekisi ennen pitkää toista valintaa.

Toistokoehavainnollistus perustuu ilmeisesti seuraavanlaiseen todennäköisyyslaskennasta tuttuun tapaukseen:⁵ uurnasta,

⁴ Van Inwagen (1974, 9-10) jopa samaistaa determinismin ja historian (esim. saman valinnan) poikkeuksettomuuden toistumisen:

Determinismi on teesi, että jos aikaa voitaisiin 'kelata taaksepäin' mihin tahansa menneisyyden hetkeen ja sitten voitaisiin antaa taas 'mennä eteenpäin', niin [...] historia 'toistaisi' itseään: voisimme olla varmoja, että asiat tapahtuisivat 'taas' täsmälleen kuten ne tapahtuivat 'ensimmäisellä kerralla'.

Ks. myös esim. van Inwagen 1993, 187; 1997, 228.

⁵ Vrt. van Inwagen 2000, 14:

Now let us suppose that God *a thousand times* caused the universe to revert to exactly the state it was in at t_1 [when Alice freely told a lie ...]. What would have happened? [...] Well, again, we can't say what would have happened, but we can say what would *probably* have happened: sometimes Alice would have lied and sometimes she would have told the truth. As the number of "replays" increases, we observers shall – almost certainly – observe the ratio of the outcome "truth" to the outcome "lie" settling down to, converging on, some value.

jossa on punainen ja sininen pallo, nostetaan toistuvasti satunnainen pallo palauttaen se noston jälkeen aina takaisin uurna. Todennäköisyys sille, että jatkettaessa nostoja (ja palautuksia) ilman mitään ylärajaa nostetuksi tulee aina punainen pallo, on nolla (siis tasan 0). Siten näyttää siltä, että tapaus, jossa nostetuksi tulisi aina, ilman ylärajaa, punainen pallo, on itse asiassa tapaus, jossa uurnassa ei lainkaan ole sinistä palloa tai jossa sininen pallo on liimattu kiinni, jolloin sen nostaminen on mahdotonta.

Suora analogia valintatilanteeseen on tietysti se, että jos valitsija valitessaan täsmälleen samassa tilanteessa toistuvasti, ilman ylärajaa vaihtoehtojen pun ja sin väliltä valitsisi aina vaihtoehdon pun, tämä tarkoittaisi, että vaihtoehtoa sin ei olisi mahdollista valita lainkaan.

Mielestäni tämä analogia ei ole pätevä, sillä pallojen satunnainen nostelu on aivan eri asia kuin vapaa valinta. Se, että valinta olisi aina sama, ei itsessään ole todiste valinnan vapautta vastaan. Ajatellaan vaikkapa libertarianismin äärimuotoa, *agenttikausaatioteoriaa*, jossa vapaille toimijoille postuloidaan normaalista kausaatiosta eli *tapahtumakausaatiosta* riippumaton kyky omalähtöiseen *agenttikausaatioon*, joka on jonkinlainen kyky, valta tai voima toimia kausaatioketjujen perimmäisenä alkupisteenä, siis aiheuttaa *itse* tapahtumia ilman, että on (täysin) osa joskus menneisyydessä alkunsa saanutta tapahtumien kausaatioketjua. Se, että toimija, jolla on tällaista agenttikausaalista voimaa, toimisi jotakin tiettyä valintatilannetta täsmälleen toistettaessa aina, ilman ylärajaa samoin, ei millään tavalla todista, ettei hänen valintansa ole tässä tilanteessa vapaa.

Lisäksi molinisti tietysti viime kädessä vastustaa tällaista toistokoetodistelua yksinkertaisesti sen perusteella, että siinä ilman mitään perustelua otetaan jatkänäkökulma eli oletetaan, että vaihtoehtoisuutta on tarkasteltava suhteessa kiinnitettyyn aktuaaliseen menneisyyteen, kun molinistit puolestaan katsovat, että relevantti vaihtoehtoisuus perustuu kontrafaktuaaliseen valtaan.

4.3. Molinistinen näkemys: selvennys

Molinan vapausmääritelmän mukaan vapaa toimija voisi tehdä (tai valita) jotakin ja (vaihtoehtoisesti) voisi tehdä jotakin muuta, "kun kaikki tekemiseen vaikuttavat elementit on annettu" (ks. luku 2 yllä). Asianmukaisena vaikuttavana elementtinä ei voitane pitää mitään menneisyyden totuutta, faktaa tai tapahtumaa, joka ei itse asiassa vaikuta valintaan. On epäilyttävää pitää vaikuttavana syynä jotakin, josta valinta (tai täsmällisemmin sanottuna valinnan ilmaiseva propositio) pelkästään *seuraa loogisesti*, kun oletetaan joitakin premissejä, esimerkiksi premissi, että on olemassa kaikkietävä ja essentiaalisesti erehtymätön Jumala. Valinnasta seuraa, että Jumala tietää menneisyydessä tämän valinnan, mutta tämä tietäminen ei ole missään mielessä valintaan vaikuttava "elementti".

Ajatellaan jälleen maailmaa (tai pikemminkin maailman alkuosaa) M, jossa toimija A valitsee vaihtoehdon C tilanteessa S hetkellä t. Sen hyväksyminen, että Jumala tiesi jo aikojen alussa totuuden p, jonka ilmaisee "A valitsee C:n tilanteessa S hetkellä t", näyttää ongelmalliselta siksi, että M:n hetkeen t ulottuvan alkuosan eli t-alkuosan jatkeena ei voisi olla valintaa ei-C, koska tämä olisi ristiriidassa sen kanssa, että t-alkuosa sisältää mainitun erehtymättömän tietämisen. Molinisti voi täsmentää jo yllä esitettyä vastaustaan tähän seuraavasti: Ajatellaan, että Jumala on konstruoinut ymmärryksessään maailman (joka on potentiaalisesti maailma M) t-alkuosan ikään kuin *epätäydellisenä, jättäen toistaiseksi huomiotta* kaikki ne tähän alkuosaan kuuluvat seikat, jotka *määräytyvät* vasta sen mukaan, kuinka kyseinen alkuosa jatkuu t:n jälkeen, siis esimerkiksi sen mukaan, minkä valinnan A tekee hetkellä t (tilanteessa S). Jumala "näkee" superkompreheensiollaan, että A valitsisi vapaasti C:n hetkellä t tilanteessa S, jolloin hän voisi ikään kuin todeta itseksensä:

Kappas, A valitsisi C:n. Tämän maailman (tai oikeastaan kaikkien tällaisten maailmojen)⁶ t-alkuosa olisi siis sellainen, että tietäisin siinä aina tämän valinnan. A voisi vapaasti valita myös vaihtoehdon ei-C, missä tapauksessa kyseessä olisi eri maailma (tai itse asiassa joukko eri maailmoja), jossa puolestaan tietäisin aina, myös jo ennen hetkeä t, että A valitsee ei-C:n hetkellä t. (Superkomprehensoin kuitenkin, että A ei tosiasiallisesti valitsisi ei-C:tä, joten tällainen maailma ei ole aktualisoitavissani.)

4.4. Yhteensopimattomuusargumentin virhe

Yhteensopimattomuusargumentin mukaan ei ole kenenkään vallassa, että Jumala uskoi jo aikojen alussa totuuden p, siis esimerkiksi sen, että A valitsi C:n hetkellä t. Tämä ei molinismien mukaan pidä paikkaansa, koska se, mitä Jumala uskoi jo aikojen alussa – joko että A valitsee C:n tai että A valitsee ei-C:n – määräytyy nimenomaan sen mukaan, mitä A valitsee. Sen sijaan *aktuaalinen* historia – se, että Jumala uskoi jotakin *aktuaalisesti* jo aikojen alussa – ei ole kenenkään vallassa (enää). Näin ollen yhteensopimattomuusargumentissa tulee eksplikoita tämä aktualisuusoletus: kohta (4) on uskottava vain, jos sen tulkinta on

4a. $N(Bp)^\alpha$,

eli ”Ei ollut kenenkään vallassa hetkellä t, että Jumala uskoi aktuaalisesti jo aikojen alussa, että p” (tai: ”Se aktuaalinen totuus, että Jumala uskoi p:n jo aikojen alussa, ei ollut kenenkään vallassa hetkellä t”).⁷ Siten, jotta argumentti olisi yhä validi, kohdan (5) tulisi olla

⁶ Kyseessä on itse asiassa joukko maailmoja sen mukaan, millaisia valintoja t:n jälkeisessä tulevaisuudessa tehtäisiin.

⁷ Kohdissa (4a) ja (5a) α on ns. *aktuaalisuusoperaattori*: lauseen p^α tulkinta minkä hyvänsä mahdollisen maailman suhteen on sama kuin lauseen p tulkinta aktuaalisen maailman suhteen. Esimerkiksi lause $\square(p \rightarrow q)$ on tosi, jos minkään mahdollisen maailman suhteen ei ole

5a. $\square((Bp)^\alpha \rightarrow p)$

eli ”Välttämättä, jos Jumala uskoi aktuaalisesti p:n jo aikojen alussa, niin p”. Tämä on epätosi, sillä ei ole niin, että p seuraa välttämättä Jumalan *aktuaalisesta* uskomisesta, että p: jos Jumala uskoo aktuaalisesti, että p, on tämä p:n aktuaalinen uskominen totta kaikkien mahdollisten maailmojen suhteen, mutta joissakin maailmoissa itse p on epätosi. (Sen sijaan (5), siis $\square(Bp \rightarrow p)$, on toki tosi: p on tosi kaikissa maailmoissa, joissa Jumala uskoo, että p.) Itse asiassa (5a) voidaan ilmaista ekvivalenttisesti selkeästi epätodella lauseella $Bp \rightarrow \square p$ eli ”Jos Jumala uskoi (aktuaalisesti) p:n jo aikojen alussa, niin välttämättä p”. Kuten jo Boethius (*Consolatio philosophiae* 5.6) ja Tuomas Akvinolainen (*Summa contra Gentiles* 1.67.8; *Summa theologica* 1.14.13 ad 3; *De veritate* 2.12 ad 4) toteavat, esimerkiksi ”Minkä tiedetään olevan, välttämättä on” on tosi tulkittuna *de dicto* (”Välttämättä, jos p tiedetään, niin p on tosi”), mutta epätosi tulkittuna *de re* (”Jos p tiedetään, niin p on välttämättä tosi”). Toinen tapa ilmaista tämä klassinen erottelu on sanoa, että edellisessä on kyse seuraussuhteen välttämättömyydestä (*necessitas consequentis*) mutta jälkimmäisessä seurauslauseen välttämättömyydestä (*necessitas consequentiae*).

Jatkenäkemyksen ja molinistisen kontrafaktuaalinäkemyksen välinen kiista voidaan esittää seuraavasti: Jos toimijan teko on tiedetty ennalta, miten voisi olla mahdollista, kysyy jatketeeoretikko, että toimija tekee toisin? Väärin kysytty, vastaa molinisti: Jos *positoit*, että menneisyydessä on Jumalan tekemä, aidon profetaan ilmoittama tai tulevaisuudesta aikakoneella lähetetty erehtymätön ennustus, *oletat* samalla, että tämän ennustuksen mukainen valinta tulee tehdyksi (muutenhan kyseistä ennustusta ei olisi menneisyydessä, vrt. erityisesti yllä esitetty aikakonetausa, jossa valittavana on, lähettääkö vai ei

niin, että p on tosi ja q on epätosi, kun taas $\square(p^\alpha \rightarrow q)$ on tosi, jos minkään mahdollisen maailman suhteen ei ole niin, että p on tosi *aktuaalisessa maailmassa* ja q on epätosi (vrt. (5a)).

viesti "Terkkuja tulevaisuudesta" menneisyyteen). Siten jos tämän positoinnin jälkeen kysyt, voisiko toimija tehdä toisin, kysyt itse asiassa, voisiko hän samalla kertaa sekä tehdä että jättää tekemättä. Tämä ei tietenkään ole mahdollista. Oikea lähestymistapa vaihtoehtoisuuteen on olla olettamatta, että jokin nimenomainen valinta tehdään (ja siis olla olettamatta, että tämä nimenomainen valinta on ennalta tiedetty).

Molinistinen näkökulma voitaneen ilmaista myös seuraavasti: Koska tietyt totuudet *määrittävät* aktuaalisen maailman kokonaisuudessaan, aktuaalinen maailma ei voisi olla toisenlainen – maailma, joka poikkeaa vähäisimmässäkään määrin aktuaalisesta maailmasta on jokin muu maailma (vrt. Leibnizin ajatus täydellisistä yksilökäsitteistä). Jokin toisenlainen maailma voisi kuitenkin olla aktuaalinen (tai näin voidaan ainakin olettaa). Siis ei ole kenenkään vallassa toimia siten, että aktuaalinen maailma olisi toisenlainen, mutta (voimme olettaa, että) voisimme ainakin toisinaan toimia siten, että jokin toisenlainen maailma olisi aktuaalinen.⁸

"Mutta emme voi toimia Jumalan suunnitelman vastaisesti." Tämä on totta (myöntää puhdasoppinen molinisti) – siitä huolimatta on mahdollista toimia siten, että jos niin toimisi, Jumalan suunnitelma ei olisi alkuaankaan ollut se, mikä se on, vaan jokin muu. Tätä valaissee vertaus niin sanottuun *naiiviin säännönmukaisuusteoriaan luonnonlaeista* (NST). Tämän teorian mukaan *mikä hyvänsä* tosi yleistys on luonnonlaki, esimerkiksi jolla (4.1) esitetty "Kaikki kultaharkot painavat alle tonnin"

⁸ Jatkenäkemyksen esittäjillä tuntuu siis olevan ajatuksena, että jos toimija tekisi toisin, *tämän aktuaalisen maailman* alkuosan jatke olisi toinen. Tähän voidaan vastata, että koska toimija valitsee C:n, *tämä maailma* on se maailma, jossa jatkeena on C – siten sellaisen maailman alkuosa, jossa jatkeena on jokin muu, ei ole *tämän maailman* alkuosa. (Käsitellään kokonaan eri kysymystä, jos ajatuksena on kvanttimekaniikan piirissä esitetty ns. *monimaailmateoria*, jonka mukaan maailma haarautuu eri jatkeisiin *konkreettisesti* eli on *multiversumi*. Valintoihin sovellettuna tämä tarkoittaisi, että valinta voi olla sekä C että ei-C. Vrt. Lewis 1986, 207.)

(olettaen siis, että tämä *on* tosi koko aktuaalista maailmanhistoriaa koskeva yleistys). Se, että tämä on tosi yleistys, ei sinällään poistane jonkun kroisosken valinnanvapautta valaa yli tonnin painoinen kultaharkko. Tarkoittaako tämä, että tuo kroisos voisi rikkoa (NST:n mukaista) luonnonlakia? Ei, vaan tämä tarkoittaa vain sitä, että kroisoksemme voisi toimia siten, että jos hän niin toimisi, jokin joka *on* luonnonlaki (NST:n mukaan), *ei olisi* sitä.

Entä vapaus suhteessa aikakoneen (tai yleisemmin informaation menneisyyteen siirtämisen) mahdollisuuteen? Molinismiin mukainen teistinen lähestymistapa ei tietenkään ole tässä yhteydessä asianmukainen: aikakoneajatuskoe ei näytä liittyvän mitenkään teismiin. "Korjatun" yhteensopimattomuusargumentin (muodollisesti täysin samanlaisessa) aika-*matkustus*versiossa on kohta

4t. N(Dp)^a,

eli "Ei ollut kenenkään vallassa (hetkellä t), että aktuaalisessa menneisyydessä (hetkellä s) oli t:n jälkeisestä tulevaisuudesta lähetetty totuuden p ilmaiseva dokumentti" (vrt. NDp), missä p ilmaisee, että toimija tekee valinnan C hetkellä t. Jos tuota dokumenttia ei olisi lähetetty hetkeen s, sitä ei olisi ollut tuolla hetkellä. Aikakoneajatuskokeessa (samoin kuin ennaltatietämisoletuksessa) menneisyys on (osaltaan) myöhempien valintojen mukainen tai *riippuvainen* myöhemmistä valinnoista. Jos siis oletetaan, että on aktuaalisesti tehty valinta C, josta menneisyys on riippuvainen, ja sen jälkeen väitetään, että valinta ei-C ei ollut mahdollinen, koska se on ristiriidassa tuon valinnasta C riippuneen aktuaalisen menneisyyden kanssa, väitetään itse asiassa, että C-valinnan sisältävässä maailmassa ei ole mahdollista tehdä valintaa ei-C, ts. on mahdotonta tehdä samalla kertaa sekä valinta C että valinta ei-C. Tämä on tietysti totta mutta myös ongelmatonta. Oikea tapa kysyä, olisiko valinta ei-C mahdollinen, on olla olettamatta, että on tehty valinta C.

Alfred J. Freddoso (1988, 58-61) on esittänyt molinismista vaikutusvaltaisen näkemyksen – jota voitaneen sanoa standarditulkinnaksi – jonka mukaan Molinan tarkoituksena on kiistää siirtoperiaate $Nq \ \& \ \square(q \rightarrow p) \rightarrow Np$, siis yhteensopimattomuusargumentin kohta 6. Kuten esimerkiksi Ted A. Warfield (2009) on huomauttanut, tällainen näkemys tekee molinismista *prima facie* epäuskottavan, koska siirtoperiaatteen tyyppiset sulkeumaperiaatteet näyttävät pettävän vain episteemisten ja muiden "subjektiivisten" modaliteettien yhteydessä (siis esimerkiksi voidaan uskoa p uskomatta q :ta, vaikka q seuraisikin välttämättä p :stä), mutta vallassa olemattomuus (samoin kuin menneisyyden muuttamattomuus) on metafyyinen käsite.

Freddoso perustaa tulkintansa seuraavaan kohtaan Molinan *Concordia*-teoksessa (MC 52.34):

Vaikka (i) ehtolause ["Jos Jumala tietää ennalta, että p , niin p "] on välttämätön (koska [...] se, että Jumala tietää jonkin tulevaisuuden asian, ja se, että tämä asia ei aktualisoidu, eivät voi molemmat vallita) ja vaikka (ii) etujäsen ["Jumala tietää ennalta, että p "] on välttämätön kyseessä olevassa mielessä (koska se on imperfektimuotoa eikä vähäisinkään muutos Jumalassa ole mahdollinen), takajäsen [" p "] voi silti olla puhtaasti kontingentti. [...] Sillä jos, kuten on mahdollista, olisi niin, että takajäsenen vastakohta vallitsisi tulevaisuudessa, etujäsen ei olisi koskaan etukäteen vallinnut [...]. Siten ei koskaan olisi niin, että etujäsen olisi tosi mutta takajäsen epätosi. Takajäsen [...] voi vallita tai olla vallitsematta ilman mitään ehtoja [...].

Kohdassa (ii) Molina tarkoittaa ilmauksella "välttämätön kyseessä olevassa mielessä" sitä "välttämättömyyttä" (niin sanottua *aksidentaalista välttämättömyyttä*), joka on menneisyydellä muttei tulevaisuudella eli hän (käytännöllisesti katsoen) vahvistaa yhteensopimattomuusargumentin kohdan (4) tai ainakin jonkin tulkinnan kohdasta (4). Kohta (i) puolestaan vahvistaa argumentin kohdan (5). Lause "takajäsen voi silti olla puhtaasti kontingentti" kiistää johtopäätöksen (7) – ainakin sikäli kuin 'N'

tulkitaan siinä vallattomuudeksi *simpliciter*, siis vallattomuudeksi sen suhteen, millainen maailma on aktuaalinen (eikä vallattomuudeksi sen suhteen, millainen aktuaalinen maailma on). Lainauksen loppuosassa Molina ei siis mielestäni kiistä siirtoperiaatetta (6), joten Freddoso on väärässä tai ainakin esittää asian virheellisesti.

Jos tämä pitää paikkaansa, siirtoperiaate ei petä, joten Freddoson tulkinta (tai ainakin hänen tapansa esittää Molinan ratkaisu) on virheellinen, ja sen myötä Warfieldin siirtoperiaatteen yleiseen pitävyyteen perustuva epäily tai vasta-argumentti on aiheeton. Kuten yllä esitin, yhteensopimattomuusargumentin virhe on kohdissa (4) ja (5) tapahtuva ekvivokaatio.

5. Muita vastaväitteitä molinismille

5.1. Todistettavan oletaminen?

William Hasker (1989, 18; 2001, 104) ja John Martin Fischer (1992, 103; 2008, 25-6, 36, 41) ovat väittäneet, että molinistisessa teoriassa (tai ainakin joissakin sen versioissa) syyllistytään todistettavan oletamiseen (*question-begging*). Haskerin (2001, 104) mukaan Plantingan (1974b, 66-73; 1986) molinistinen kontrafaktuaaliseen vaihtoehtoisuuteen perustuva teoria ei toimi, koska siinä vain oletetaan tai positoidaan, että toimijat ovat vapaita (libertarianistisessa mielessä), eikä siis lainkaan selitä sitä, mikä oli nimenomaan selitettävänä, eli sitä, miten vapaus voi säilyä ennaltatietämisen alaisuudessa.⁹

⁹ Hasker (2001, 104):

Considered as an answer to the argument for theological incompatibilism, however, this [Plantinga's solution] blatantly begs the question. For that argument asserts that [a given agent A] lacks freedom *precisely on account of God's prior, infallible belief about what [A] will do*. But this assertion is not considered at all when, following Plantinga's procedure, we decide that [A] is free to refrain from [doing what he does]. Insofar as he fails to

Mielestäni Hasker ja Fischer ovat väärässä. Molinistisen yhteensopivuusratkaisun esittäjän ei suinkaan tarvitse osoittaa vapauden olemassaoloa. Alkuperäinen kysymys on tämä: Onko ristiriitaista olettaa sekä vapaus että ennaltatieto? Molinistinen ratkaisu pyrkii perustelevaan, että mitään ristiriitaa ei ole: toimijoilla oli ja on valta tekoihinsa nähden ja he olisivat voineet valita toisin, vaikka se, miten he itse asiassa valitsivat, olisi ollut ennalta tiedetty.

5.2. Superkomprehensio

Molinistisen teorian tarkoituksena on selittää ihmisjärjelle ymmärrettävästi, miten ennaltatietäminen ja tahdonvapaus ovat sopusoinnussa. Siinä keskeisessä kohdassa, jossa pyritään selittämään, mihin tietoonsa Jumala perustaa maailmanvalintansa, molinisti joutuu vetoamaan mystiseen superkomprehensioon, jota ei mitenkään selitetä ja jota ilmeisesti ei edes voida selittää.¹⁰

Vastausta vaille jäävä kysymys on siis, miten Jumala tietää, kumman vaihtoehdon A valitsisi valintatilanteessa, C vai ei-C. Mihin superkomprehensio ja keskitieto perustuvat, jos (esimerkiksi) vaihtoehdon C valitsevan toimijan A valinta "voisi ihan yhtä hyvin" olla ei-C? Molinan esitykseen jää siis aukko.

consider and answer the main contention of his opponents, Plantinga's 'solution' is circular and question-begging, and leaves the foreknowledge conundrum untouched.

¹⁰ Tälle selittämättömyydelle on toki vankka skolastinen tausta, sillä jo Vilhelm Ockhamilainen (n. 1285-1348) toteaa: "On oltava ilman epäilyä sitä mieltä, että Jumala tietää tulevaisuuden kontingentit tosiasiat ilmeisinä ja varmasti. Mutta mikään tämän maailman ymmärrys ei kykene selittämään tätä selkeästi [...]" (Ockhamilainen 1990, 132).

5.3. Perustavastaväite

Kirjallisuudessa usein käsitelty molinismiin kritiikki, Robert M. Adamsilta (1977) peräisin oleva *perustavastaväite* kohdistuu vapauden kontrafaktuaaleihin (ks. 4.1 yllä). Tämän kritiikin mukaan vaikka oletettaisiin Jumalalle superkomprehensio ja keskitieto, niin vapauden kontrafaktuaalit, esimerkiksi

(s1) Jos Daavid olisi jäänyt Keilaan, Saul olisi hyökännyt tuohon kaupunkiin

(vrt. *Raamattu*, 1. Samuelin kirja, 23:9-13), eivät ole tosia eivätkä siten myöskään Jumalan tietämiä siinä vaiheessa, kun Jumala "suunnittelee maailman luomista"; näin ollen Jumala ei myöskään voi muodostaa toteutettavaa suunnitelmaa niiden perusteella. Kun vaatimuksena on, että Saulin toteutumaton hyökkäys olisi ollut vapaa teko, mikä on *metafyysinen perusta* sille, Adams ja muut kysyvät, että esimerkiksi (s1) on tosi: libertarianistinen vapaus ei ole sopusoinnussa sen kanssa, että perusta on Jumalassa, eikä myöskään (tämän vastaväitteen mukaan) sen kanssa, että perusta on luotujen toimijoiden ominaisuuksissa, esimerkiksi heidän psykologisissa piirteissään. Adamsin (1977, 111) mukaan Saulin "intentoiden, halujen ja luonteen" perusteella voidaan sanoa korkeintaan: Jos Daavid olisi jäänyt Keilaan, Saul olisi *todennäköisesti* hyökännyt tuohon kaupunkiin.

Tässä vastaväitteessä ilmeisesti oletetaan niin sanottu *totuudentekijäteoria*, jonka mukaan jokaista totta *totuudentekijää*, siis propositiota, on vastattava jokin olemassa oleva *fakta* (tai muu entiteetti), jonka *perusteella* kyseinen propositio on tosi. Vapauden kontrafaktuaaleille on hyvin vaikeaa ellei peräti mahdotonta osoittaa faktoja, jotka "tekevät ne tosiksi".

Perustavastaväitteeseen voidaan vastata seuraavasti: Ensinnäkin totuudentekijäteoria ei ole lainkaan varmallalla pohjalla eikä mitenkään yleisesti hyväksytty (ks. esim. Merricks 2007, luvut 2-3 ja erityisesti 7). Voidaan kysyä, mitä ovat ne olemassaolevat faktat, jotka ovat perustana esimerkiksi seuraaville tosilille (tai ainakin selkeästi tosilta näyttävälle) väitteille:

Molina oli jesuiitta.

Leibniz on kaikkia nyt elossa olevia filosofejia monipuolisempi.

Sherlock Holmes on kuuluisampi kuin yksikään todellinen salapoliisi.

Toiseksi näyttää melko selvältä, että jompikumpi (esimerkiksi) seuraavista lauseista on tosi:

(e1) Jos menisin huomenna elokuviin, ostaisin popkornia.

(e2) Jos menisin huomenna elokuviin, en ostaisi popkornia.

Jos menisin, joko ostaisin tai en ostaisi. Juuri mikään ei ole tämän yksinkertaisempaa – jos totuudentekijäteorian mukaan tässä on jokin ongelma, sen pahempaa tälle teorialle. Lisäksi kaikki libertarianistit voivat nähdäkseni olettaa, että olisin popkornin ostamisessani tai ostamatta jättämisessäni ollut vapaa.¹¹

Nämä lauseet (e1) ja (e2) voidaan ilmaista myös seuraavasti:

(e1') Huominen skenaario, jossa menen elokuviin, on sellainen, että ostan popkornia.

(e2') Huominen skenaario, jossa menen elokuviin, on sellainen, että en osta popkornia.

Olettaen, että huominen elokuvaanmenemisskenaario toteutuu, toinen näistä on tosi. Tässä on siis kuvaus – (e1) tai (e2) – josta voimme sanoa, että se on *totuudenmukainen skenaariota koskeva kuvaus*.

Analogia vapauden kontrafaktuaaleihin lienee nyt selvä. Lauseet

¹¹ Jos libertarianismissa on jokin ongelma, esimerkiksi jonkinlainen kapsahtaminen valintojen satunnaisuuteen ja siten kontrolloimattomuuteen, se ei ole relevantti yhteensopivuuskysymyksen kannalta (eikä sitä paitsi olisi yksin molinistisen lähestymistavan ongelma).

(s1) Jos Daavid olisi jäänyt Keilaan, Saul olisi hyökännyt tuohon kaupunkiin,

(s2) Jos Daavid olisi jäänyt Keilaan, Saul ei olisi hyökännyt tuohon kaupunkiin,

voidaan ilmaista myös lauseilla

(s1') Mahdollinen maailma, jossa Daavid jää Keilaan, on sellainen, jossa Saul hyökkää tuohon kaupunkiin,

(s2') Mahdollinen maailma, jossa Daavid jää Keilaan, on sellainen, jossa Saul ei hyökkää tuohon kaupunkiin.

Ainakin toinen näistä lauseista on totuudenmukainen mahdollisen maailman (osittainen) kuvaus.

6. Lopuksi

Pohjimmiltaan ennaltatiedon ja libertarianistisen vapauden yhteensopivuutta koskeva kiista johtuu nähdäkseni erilaisista näkökulmista maailmaan (ja erityisesti valintoihin). Molinistisessa kontrafaktuaaliteoriassa maailmoja tarkastellaan erillisinä kokonaisuuksina (ja tästä näkökulmasta on luontevaa ajatella tapahtumia *eternalistisesti* tai ikään kuin *jälkikäteen*): jos toimija *olisi* teon C sijaan toiminut toisin, kyseessä *olisi ollut* kokonaan eri maailma (tai pikemminkin maailman alkuosa), joka on historialtaan samanlainen, paitsi että se ei sisällä ennaltatietoa teosta C vaan tuosta toisin toimimisesta. Molinisin libertarianistiset vastustajat, joita nimitin jatketeoreetikoksi, puolestaan käsittävät maailman ikään kuin potentiaalisesti haarautuvana: vaihtoehtoisuutta tarkasteltaessa on ajateltava vaihtoehtomaailmojen *yhteistä* alkuosaa, joten jos tuo alkuosa sisältää erehtymättömän ennaltatiedon teosta C, vaihtoehtoinen teko on mahdoton.

Pyrin argumentoimaan molinisin puolesta ja jatketeoriaa vastaan ensinnäkin huomauttamalla (kohdassa 3.4), että silkka ennaltatieto, jolla ei ole mitään *vaikutusta* tehtyyn tekoon, näyttää *voimattomalta* estämään vapautta, joten ne, joiden mukaan

tällainen ennaltatieto on vapauden este, voisivat kenties pohtia, mitä vapaus oikeastaan tarkoittaa. Esitin aikakoneajatuskokeen, jossa toimijan vaihtoehtoina on lähettääkö vai ei jotakin menneisyyteen (esimerkiksi bitti sekunnilla taaksepäin): molemmat vaihtoehdot näyttävät, vastoin jatkenäkemyistä, vapaasti toteutettavissa olevilta siitä huolimatta, että niitä vastaavat menneisyydet ovat erilaiset. Libertarianistiset jatketeoreetikot näyttävät ylipäänsä joutuvan sanomaan, mielestäni epäuskottavasti ja täysin tarpeettomasti, että vapauden olemassaolo on riippuvainen ajassa matkustamisen mahdollisuudesta.

Esitin myös, että viime kädessä jatkenäkemyksen kannattajilla on ennaltatietämis-vapaus-kysymykseen virheellinen näkökulma, sillä he katsovat, että sillä oletuksella, että toimija valitsee jotakin, hänen on voitava valita myös jotakin vastakkaista. Jatkenäkemyksessä keskeinen yhteensopimattomuusargumentti kumoutuukin siihen, että vaihtoehdottomuus (vallattomuus) koskee aktuaalista maailmaa eikä sitä, millainen maailma voisi olla aktuaalinen.

Minusta molinismi näyttää ongelmistaan huolimatta kaiken kaikkiaan lupaavimmalta keinolta lunastaa se yllä kohdassa 3.4 esitetty näkemys, että menneisyyden tapahtumat (esimerkiksi erehtymättömät ennustukset), joiden ei voida katsoa vaikuttavan nykyisiin valintoihin, eivät voi uhata sitä, että nykyvalinnoille on vaihtoehtoja.¹²

Turun yliopisto

Kirjallisuus

- Adams, Robert M. (1977), "Middle Knowledge and the Problem of Evil", *American Philosophical Quarterly* 14(1), 77-93.
- Arntzenius, Frank & Maudlin, Tim (2010), "Time Travel and Modern Physics", teoksessa Zalta, Edward N. (toim.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/time-travel-phys>.
- Earman, John & Wüthrich, Christian (2010), "Time Machines", teoksessa Zalta, Edward N. (toim.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/time-machine>.
- Fischer, John Martin (1992), "Recent Work on God and Freedom", *American Philosophical Quarterly* 29(2), 91-109.
- Fischer, John Martin (2008), "Molinism", teoksessa Kvanvig, Jonathan L. (toim.), *Oxford Studies in Philosophy of Religion, Vol. 1*, Oxford: Oxford University Press, 18-43.
- Flint, Thomas P. (1998), *Divine Providence: The Molinist Account*, Ithaca: Cornell University Press.
- Freddoso, Alfred J. (1988), "Introduction", teoksessa Molina, Luis de (1988), *On Divine Foreknowledge: Part IV of the Concordia*, toim. & käänt. Alfred J. Freddoso, Ithaca: Cornell University Press, 1-81.
- Hasker, William (1989), *God, Time, and Knowledge*, Ithaca: Cornell University Press.
- Hasker, William (2001), "The Foreknowledge Conundrum", *International Journal for Philosophy of Religion* 50(1-3), 97-114.
- van Inwagen, Peter (1974), "A Formal Approach to the Problem of Free Will and Determinism", *Theoria* 40(1), 9-22.
- van Inwagen, Peter (1983), *An Essay on Free Will*. Oxford: Oxford University Press.
- van Inwagen, Peter (1993), *Metaphysics*, Boulder: Westview.
- van Inwagen, Peter (1997), "Against Middle Knowledge", *Midwest Studies in Philosophy* 21, 225-236.
- van Inwagen, Peter (2000), "Free Will Remains a Mystery", teoksessa Tomberlin, James E. (toim.), *Philosophical Perspectives 14: Action and Freedom*, Malden: Blackwell, 1-19.

¹² Kiitän *Ajatuksen* anonymiä arvioijaa hyödyllisistä huomautuksista.

tällainen ennaltatieto on vapauden este, voisivat kenties pohtia, mitä vapaus oikeastaan tarkoittaa. Esitin aikakoneajatuskokeen, jossa toimijan vaihtoehtoina on lähettääkö vai ei jotakin menneisyyteen (esimerkiksi bitti sekunnilla taaksepäin): molemmat vaihtoehdot näyttävät, vastoin jatkenukemystä, vapaasti toteutettavissa olevilta siitä huolimatta, että niitä vastaavat menneisyydet ovat erilaiset. Libertarianistiset jatketeoreetikot näyttävät ylipäänsä joutuvan sanomaan, mielestäni epäuskottavasti ja täysin tarpeettomasti, että vapauden olemassaolo on riippuvainen ajassa matkustamisen mahdollisuudesta.

Esitin myös, että viime kädessä jatkenukemysten kannattajilla on ennaltatietämis-vapaus-kysymykseen virheellinen näkökulma, sillä he katsovat, että sillä oletuksella, että toimija valitsee jotakin, hänen on voitava valita myös jotakin vastakkaista. Jatkenukemyksessä keskeinen yhteensopimattomuusargumentti kumoutuukin siihen, että vaihtoehdottomuus (vallattomuus) koskee aktuaalista maailmaa eikä sitä, millainen maailma voisi olla aktuaalinen.

Minusta molinismi näyttää ongelmistaan huolimatta kaiken kaikkiaan lupaavimmalta keinolta lunastaa se yllä kohdassa 3.4 esitetty näkemys, että menneisyyden tapahtumat (esimerkiksi erehtymättömät ennustukset), joiden ei voida katsoa vaikuttavan nykyisiin valintoihin, eivät voi uhata sitä, että nykyvalinnoille on vaihtoehtoja.¹²

Turun yliopisto

¹² Kiitän *Ajatuksen* anonyymiä arvioijaa hyödyllisistä huomautuksista.